

Tanulmányok

GERD LÜDEMANN

MI TÖRTÉNT VALÓJÁBAN?

AZ ÖSKERESZTÉNYSÉG FORMÁLÓDÁSA, KR. U. 30–70

Ahogy az idő telik, úgy változik a kereszténység eredetéről való tudásunk. A hagyományos megközelítés az evangéliumokra és Az Apostolok Cselekedeteire alapozva könnyedén átnézett a tanítványok szétszaladásán Jézus kivégzését követően, illetve galileai visszatérésükön, és inkább az üres sírt felkereső hűséges asszonyokra, majd pedig a pütkösdí extatikus szellemi kiáradásra irányította a figyelmet. Mára azonban számos kutató érti az üres sír elbeszélését egyféle sajátos védőbeszédként, a jeruzsálemi tüzes nyelveket pedig mitikus dramatizálásaként annak a meggyőződésnek, amely fokozatosan alakult ki Galileában, mielőtt a tanítványok visszatértek volna a Szent Városba – a „Mi történt valójában” prédikálásával.

Feltámadt az Úr! Lukács minden igyekezete ellenére, amellyel a kereszténység elterjedésének idealisztikusan egységes képét kívánta megrajzolni Jeruzsálemtől Rómáig – és így a teljes világban –, a mai kutatás már közvetlenül a Jézus halálát követő évtizedekig visszamenően képes felismerni a többszörös hagyományrétegződést. Az arámul beszélő jeruzsálemi zsidó közösség mellett voltak hellenizált zsidó „egyházak” Damaszkuszban és Antiokhiában, olyan közösségek, amelyeknek a tanúságtétele Pált üldözőből hitvallóvá tette. Így jött létre a páli kereszténység, és ebből a Márknál és Lukácsnál fellelhető korai pogánykeresztény hagyomány. Néhány kutató odáig megy el, hogy elkülönülő eredetet lát már a legkorábbi csoportok esetében is, s ezeknek megvan a maguk írott anyaga: a Didakhé, a Tamás-evangélium, a Mária-evangélium, a beszédforrás (Q) és egy egész sor gnosztikus szöveg. Ezek némelyike kétségtelenül 70 után formálódott, de a legkorábbi kereszténység többszattatúsága mára kérdésesen fölül áll, míg az egységes keresztény eredet mitikus elbeszélései a tudományos megalapozottságú történelmi kutatás tárgyán kívül kerültek.

Miután Jézust a római katonaság letartóztatta és keresztre feszítette (körülbelül) Kr. u. 30 tavaszának valamely péntekén, az őt Jeruzsálembé kísérő férfi

tanítványai félelmükben szétszéledtek és visszamenekültek galileai szülőföldjükre. Számos nő kísérelte azonban állhatatosabbnak bizonyult, köztük egy Mária nevű nő, aki a galileai halászfaluból, Magdalából származott.

Evidens, hogy Rómának jó oka volt kivégeztetni Jézust: a lázadó bajkeverőket – különösen, ha a királyi címigénylés gyanúja merült fel – azonnal el kellett távolítani. S bár Jézus elutasította az olyan radikális-teokratikus programokat, amilyent például a lázadásszító galileai Júdás képviselt, etikai, társadalmi és gazdasági radikalizmusa hasonló üzeneten nyugodott Isten királyságának közeli bekövetkeztéről és kizárólagos uralmáról. Hogy eloszlássuk az esetleges kétségeket, Jézus politikai töltetű megnyilvánulásai ritkák voltak, és sohasem állították kimondottan egymással szembe Istent és a császárt, viszont számos szimbolikus cselekedete legalábbis bírálat volt a korabeli politikai berendezkedéssel szemben. Gondoljunk csak a tizenkét halász kiválasztására, hogy „uralkodjanak” Izrael felett; békés és alázatos jeruzsálemi bevonulására, amely félreérthetetlen ellenképét jelentette a római kormányzó szokásos pompás és erőfitogtató bevonulásának; vagy akár a római pénzérme és az általa kifejezett császári hatalom kapcsán adott nagyon kétértelmű magyarázatára. Mindezek mögül egy visszavonhatatlan ultimátum sejlett át: Isten vagy a császár! Ha pedig Isten uralkodik, akkor minden megosztott autoritás legfeljebb származtatott és felügyelt lehet.

Jézus heves kirohanása húsvét alkalmával a templomi kereskedelem ellen minden bizonnyal magára vonta a jeruzsálemi főpapság figyelmét; Jézus tette könnyűszerrel tűnhetett a templom szimbolikus megsemmisítésének (vagy épenséggel jelzésnek is szánta). Jézus célja ugyanis aligha volt a templom reformja vagy megóvása a további beszennyezéstől, jelképes cselekedete sokkal inkább fejezte ki sürgető követelését Isten felé – egy új templom alapítására. Ezeket együtt tekintve a messiási jogigénylésekről szóló beszámolókkal, amelyek között a rég várt „Ember Fiával” való azonosság felmerülő lehetősége is szerepelt, a jeruzsálemi papságnak bőséges oka volt arra, hogy a közös ellenséggel szembeni eljárást sürgesse.

Jézus letartóztatására és halálára – minden tárgyalási eljárás nélkül – egyazon napon került sor. Mivel másnap szombat volt, a tetemet mihamarabb el kellett tüntetni. A zsidó törvény és szokás tiltotta a keresztre feszített test éjszakai kintmaradását, de még inkább sértette a zsidó érzékenységet, ha mindez szombaton történik. A római hatóság így lehetővé tette a holttest levételét a keresztről, amelyet aztán vagy Arimathiai József temetett el a zsidó vezetők hozzájárulásával, vagy más ismeretlen személyek, esetleg valamilyen más módon rejtették el a testet. Ezzel mind a római, mind a zsidó autoritások lezártak tekintették az ügyet.

Semmit nem tudunk természetesen Jézus gondolatairól és érzéseiről az utolsó órákban. Mivel egyetlen követője sem volt jelen, a letartóztatástól a kivégzésig szájába adott szavak nyilván az ősegyház alkotásai. Így aztán nem csodálkozha-

tunk, ha az egyes evangéliumokban található beszámolók nagyban különböznek egymástól. Lukács például még addig is elmegy, hogy Jézus a jobbán megfeszített bűnözőnek megígéri, hogy még aznap vele lesz a Paradicsomban, aztán megbocsátásért könyörög megkínzói részére, végül lelkét az Atya kezébe ajánlja. Jézus dicsőségének és szuverenitásának e motívumai aztán vörös fonálként haladnak végig Lukács elbeszélésén Az Apostolok Cselekedeteiben.

A tanítványok felülkerekednek nagypéntek tragédiáján

A tanítványok számára Jézus kivégzése annyira sokkoló hatású volt, hogy e történet hosszadalmas újraértelmezést követelt meg részükről, amely még Galileában kezdetét vette, és látomásos tapasztalások mentén formálódott. Nem sokkal nagypéntek után Péternek volt egy hanggal kapcsolódó látomása Jézus jelenlétéről, amely aztán csodálatos láncreakciót váltott ki. Galileában Péter megalapította (vagy újraalapította) a tizenkettes kört, minden bizonnyal a Jézus tanítványi körét ismételve. Ebben talán azon meggyőződésben való osztozás is kifejezésre jutott, hogy Izrael szimbolikus tizenkét törzse előhírnöke Isten országa azonnali eljövételének. Elvégre ők Jézust ebben a vágyban követték Jeruzsálemig, talán várták is a „királyság” azonnali beköszöntését, amely mint beteljesületlenül maradt fogalom a mester tanításából és példájából a tanítványokra hátramaradt. Jézus halála először porig rombolta előzetes reményüket, de Péter élményének többszöri ismétlődése újralesztette. Isten királysága kezdetét vette, jóllehet nem úgy, ahogy arra a tanítványok korábban számítottak.

A Jézus halálát követő látomásélmények – mind Péternek, aki elutasította, mind a korábban elmenekült követőknek – minden bizonnyal a megbocsátás jeleként értelmeződtek, miközben ezek tartalmát szájról szájra adták tovább. Kétség nem férhet ahhoz, hogy a beszámolókban kiemelt hangsúlyt kapott az a gondolat, hogy Isten Jézust nem vetette el, hanem magához emelte a mennybe. Egyesek talán még azt is felvetették – kezdetben inkább spekulatív módon –, hogy Jézus az Ember Fiaként újra megjelenik az ég felhőin. A kölcsönös biztatások egy egészen új, félelmetes vállalkozásra bátorították a követőket: a Jézushoz ragaszkodó nők és férfiak visszatérnek Jeruzsálembe, hogy folytassák a mesterük által befejezetlenül hagyott munkát. Még egyszer (és minden bizonnyal Isten részéről utolsónak hirdelve) megtérésre hívták hallgatóikat. Péter és a tizenkettő vízióinak elmesélése olyan ragályosnak bizonyult, hogy egy olyan megjelenésről is hallunk, amelynek egyszerre több mint ötszáz ember volt az átélője. Ezen a ponton minden nem-ekszztatikus magyarázat halvaszületett próbálkozás.

Egy efféle kezdet mozgósító erejét nem szabad alulértékelní. Még Jézus testvéreit is áthatotta a lelkesültség, amikor Jakab – aki oly csekély szimpátiával viseltetett Jézus ügye iránt, hogy minden bizonnyal maga is jelen volt az elbeszélt eseményen, amikor az ő „magán kívül levő” testvérét félre akarták állítani

(Mk 3,21) – szintén személyes látomást élt át. A „feltámadott” e személyes látomásokban való átélése mellett még három nagyhatású történeti esemény kovácsolta össze az ösközösség hitét: (1) újraélesztették a közös kenyértörés gyakorlatát, és ezáltal újraélhették brutális kegyetlenséggel megölt mesterük jelenlétét; (2) szavainak és tetteinek felidézése ugyancsak jelenlétét erősítette tudatukban; (3) a Szentírás messiási ígéretei – különösképpen a jól ismert zsoltárhimnuszok – a felmagasztalt Ember Fia jelenvalóságának bizonyosságaként értelmeződtek.

A hellenista csoport jelentkezése és kiutasítása Jeruzsálemből

Már ebben a legkorábbi időszakban új irányú fejlődések kezdődtek el, mihelyt a jeruzsálemi görög ajkúak a mozgalom részévé váltak. Ők valószínűleg épp olyan tömeges eksztatikus élmények következtében csatlakoztak, amilyenről a pünkösdi elbeszélések idején hallunk az ötszáz emberrel kapcsolatban. Ez Jézus szavainak új spirituális értelmezéséhez vezetett, illetve az azonnali újra-eljövétel váradalmához, amelyek aláásták a közösség korábbi kapcsolatát a Tórával és a templomi kultusszal. Elkerülhetetlenné vált a templomi papsággal való viszony megromlása, és amikor az elmérgesedő civakodásokban az egyik hellenista karizmatikus vezetőt megölték, a csoport elhagyta Jeruzsálemet, és hirdetni kezdte Jézusról szóló üzenetét a pogányok körében is olyan városokban, mint Damaszkusz, Antiokhia és Cezárea. Ahogy Lukács elbeszéléséből kiviláglik, ők voltak az elsők, akik eljuttatták az öskeresztény vallást a Birodalom városaiba, és ezzel együtt a vidékies galileai szekta meggyőződését sikeres városi vallássá alakították.

A vándormissionáriusok és a Q közössége

Jézus követőinek egy másik csoportja, azok, akiknek vándortevékenységről hallgat az ApCsel, a vidéki területeken maradt. Itt örömmel fogadták őket mindazok, akiket az „Isten vagy Róma” alternatívájának radikális üzenete folytán – reakcióként – a birodalmi rend részéről a gazdasági kisemmizés sújtott. Jézus gazdagok elleni éles ítéletét a tűréshatárig, sőt azon is túl hangoztatták. Míg a földönfutóvá váltak könnyedén mondhattak búcsút kevéske megmaradt vagyonuknak és vágyódhattak egy függőségek és anyagi javak nélküli szellemi felemelkedésre, a gazdagok csak a vagyonukról való lemondás után remélhettek megváltást – ami messze nagyobb nehézséget jelentett az ő részükről. Mégis, míg a legkorábbi keresztény mozgalom identitásjegyét jelentő aszketizmus újra és újra felbukkanó témája elsősorban az elszegényedettek számára jelentett vonzerőt, és erős ellenkulturális ethosszá formálódott, Jézus emelkedett és egyetemes etikai tanítása is már a legkorábbi időtől visszhangra talált. Ekként az öskereszténység kettősséget mutat: miközben egyfelől arra törekszik, hogy elhagyja vagy

megsemmisítse a megromlott társadalmat, másfelől elszántan törekszik azon belül a legmagasabb etikai elvek megvalósítására.

A politikai ellenállás és etikai felemelés sajátos együttállása az ősegyház tanításában azt mutatja, hogy a politikai megpróbáltatásokban újjászülető etikai radikalizmus már a Jézus halálát követő első nemzedék életében jelentkezhetett. És valóban, a Q betűjellel ellátott mondásgyűjtemény (a Máté- és Lukács-evangélium Márkhoz viszonyított közös anyagöbbletének feltételezett forrása) helyenként megkérdőjelezi a vándorethoszt. Alapformája szerint a Q Jézus mondásait tartalmazza, de három esetben eltér ettől, mégpedig a megkísértés elbeszéléssel, a százados szolgájának és a megszállott süketnéma meggyógyításának történeteivel. A kutatók növekvő tábor szerint ezek – a gonosz fejedelmével kapcsolatos magyarázattal együtt – egy későbbi szerkesztési réteghez tartoznak, és megváltozott társadalmi környezetet tükröznek.

A megkísértés-történet hegytetői utolsó epizódja könnyen lehet utalás Caligula 39–40 táján tett azon kísérletére, hogy saját szobrát állíttassa fel a jeruzsálemi templomban. Az esemény által kiváltott válsághelyzet arra ösztönözhetta a még törekeny mozgalmat, hogy egyfelől újraértékelje saját radikális etikáját, másfelől pedig hagyományait írásban rögzítse. A százados története, aki hitével lenyűgözte Jézust, és aki elfogadta Jézus autoritását, a Birodalom egy „barátságos” tisztviselőjének portréjával ellensúlya lehetett a római tekintélyelvűség kegyetlen szigorának. Ebben az összefüggésben Beelzebub megosztott királysága metaforájává válik a Sátán és Isten küzdelmének, míg a sikeres ördögűzés eleven példája Jézus győzelmének az előbbi fölött. Míg Jézus maga szimbolikus cselekedetekkel szállt szembe a hatalom gyakorlóival, addig a Q szerkesztője a korai mozgalom önbizalmát azzal próbálta erősíteni, hogy a Római Birodalmat szatirikusan a Sátán sikertelen ábrázataként mutatta be.

Az egyházat üldöző Pál az evangélium szószólója lesz

Pál a keresztény Nyugat legnagyobb hatású előfutárai közé tartozik. Először zsidó és római, később keresztény, aki úgy tekintett magára, mint akit a feltámadott Úr személyesen hívott el a pogányok apostolának. Pál nagyjából egy időben született Jézussal, de néhány száz kilométerrel északabbra mestere galileai szülőfalujától. A szórvány-zsidósághoz tartozott, de apjától római állampolgárságot is örökölt, és így egyszerre volt otthonos mind a zsidó, mind a görög-római világban. A görögökkel való érintkezés zsidó tilalmainak ellenére Pál alapos görög oktatásban részesült, amely a hellenista judaizmus közvetítésével magába foglalta a görög nyelv és retorika tanulmányozását. Leveleiben azonban évek múlva is előbukkannak ősi kultúrájához való kötődése mélyen rögzült elemei. A színház ismerete, az aréna versenyei, a piacterek filozófiai vitái megmutatták számára a görög kultúra minden báját és mély racionális irányultságát, de ősi vallása jelen-

tette számára a valahova-tartozás biztonságát és a kiválasztottság bizonyosságát. Pál nem átlagos követője volt az ősi hitnek, hanem olyan, aki elmélyülten ismerte a héber Szentírás görög fordítását, és aki mély meggyőződéssel hitte az Izraelt kiválasztó Istent, a mindennapok gyakorlatát átító törvényeivel együtt. Nem meglepő, hogy Pál Jeruzsálembé ment, hogy a zsidó világ középpontját jelentő városban folytathassa tanulmányait, ott, ahol mennyei Atyjának temploma állt, és ahol népe bűnéért a napi áldozatokat bemutatták. Itt a harcoss lelkületű Pál farizeusnak tanult, ami után tekintélyes tudósként folytathatta volna felszentelt életét.

De fanatizmussal határos buzgósága más irányba sodorta. Damaszkuszban találkozott egy csoport görögül beszélő zsidóval, akik azonosultak egy Jézus nevű megfeszített galileival, és odáig mentek el, hogy egyenesen messiásként hirdették. Mi több, azt is hangoztatták, hogy Isten őt felemelte magához, és ezzel messzemenően igazolta Jézus korábbi törvény-bírálatát. És mintha nem lenne elég, hogy a megfeszített lázadót messiásnak titulálták, még a zsidó vallási gyakorlat megváltoztatását is sürgették! Ez azonban már túl sok volt Pálnak. Izrael kiválasztottai gyakran folyamodtak ahhoz, hogy az ősi törvény harcoss védelmezésében szerezzenek Istennek dicsőséget; és Pál szilárdan elkötelezte magát az új mozgalom megsemmisítésére. Mások nem láttak okot drákói beavatkozásra, de a fiatal zélóta valós veszélyt érzelt. E többségében diaszpórai szekta gyors növekedése őt látszott igazolni. Pált fékezhetetlen lelkesültséggel tölthette el a gondolat, hogy ő fogja játszani a főszerepet annak a mozgalomnak a megsemmisítésében, amely hamarosan végzetes veszélyt jelentene a zsidókra.

De damaszkuszi böszült üldözési hadjárata közepette váratlanul épp az jelent meg látomásban neki, akinek követőire megsemmisítő csapást készült mérni. Személyesen a feltámadott Úrtól „megfenyítve” Pál számára nem maradt más lehetőség, mint hogy szolgálatába álljon, mert – új meggyőződése szerint – ő valóban az Isten Fia, és igaz mindaz, amit követői róla állítanak. Az üldözőnek pedig azonnal csatlakoznia kell az imént még üldözött közösséghez. A mennyei látomás természetesen megvakította Pált, így minderre egyféle mély emocionális szinten került sor, de később egyik új hittestvére, Ananiás, meggyógyította őt Jézus nevében, köszöntötte a közösségben, és bevezette őt az új hitbe, amelyről üldözőként addig csak felszínes ismeretei voltak.

Pál felismeri a maga egyedi szerepét a megváltás drámájában

Miközben Pál Jézus rejtélyes megjelenésének értelmén tünődött, felidézte magában azokat a szentírási helyeket, amelyek a messiás jövetelét előrevetítették. De mindezeket hogyan lehetne összeegyeztetni azzal a sarkalatos tényvel, hogy e „keresztények” vezetője a kereszténen halt meg? Egyetlen prófécia sem vizionált szenvedő messiást, mindenik egy mennyei Úrról szólt, márpedig aki őt megszólította, az félreismerhetetlenül a megfeszített Jézus volt. Az egze-

getikai jártasságú egykori farizeus Pál azonban hamar megtalálta a választ: egy merész gondolati kanyarral összekapcsolta a zsidó messiási eszményt az Ézsaiás könyvében található „szenedő szolga” képevel. Ezt az összemórást megkönnyítette az a keresztény tanítás, amely szerint Jézus szenvedése csak rövid átmenetet jelent mennyei dicsőségéhez. A minta pedig minden keresztény számára igaznak kell hogy bizonyuljon: mindannyian üldözést fognak elszenvedni a nagy nap beköszönte előtt.

A Szentírásban Pál felfedezte saját egyéni szerepét is a megváltás drámájában. Megújult értelmet ismert fel azokban az ézsaiási és jeremiási versekben, amelyekben a próféták arról beszélnek, hogy Isten őket már az anyaméhben kiválasztotta a szolgálatra. Isten talán őt is – e dicső prófétákhoz hasonlóan – sajátos apostoli szolgálatra hívta el. Pált e ponton olyan határtalan önbizalom töltötte el, amilyen korábban a pre-keresztény időszakát is átítatta – amely fejlemény meglepő, ha arra gondolunk, hogy a tarzosi rajongó sohasem találkozott személyesen a názáreti Jézussal.

De hát akkor miként tarthatott igényt Pál a közösségen belüli autoritásra, pusztán a feltámadott Úr általi közvetlen elhívásból kiindulva úgy, hogy közben ne kelljen a korábban üldözött Jézus követőitől ismereteket szereznie a mester életéről és tanításairól? Hogyan emelheti őt egy látomás azok fölé, akik személyesen is együtt voltak Jézussal? Ennek stratégiáját annak a formulának az átvételében találta meg, amelyet a damaszkuszi vagy antiokhiai közösségben kellett hallania az úrvacsora szereztetése összefüggésében: „Mert én az Úrtól vettem, amit át is adtam néktek...” Ezt alkalmazta mindarra, amit tanult – vagy tudni vélt – Jézusról. Az Úr autoritása pedig, aki személyesen rendelte el Pál apostolságát, automatikusan megszentelte szavait. Pál pedig abban a hitben, hogy közvetlen kapcsolatban áll az Úrral, legmélyebb meggyőződéseit kinyilatkoztatásnak tekintette, és kétkedés nélkül követte.

Miközben a menny mindig nyitott könyv maradt Pál számára, a Sátán angyala is bármikor lecsaphatott rá, ha az Úr úgy akarta, vagy ha a kijelentésekben való bővelkedése elbizakodottá tette volna. Másfelől azonban elég magabiztos volt ahhoz, hogy a Sátán erejét hívja segítségül, mindahányszor a közösséget a tisztátalanságtól, a bűnös lelket pedig a kárhozattól azzal kívánta megóvni, hogy a bűnöst halálra ítélte. A Sátán szellemét látta Pál munkálkodni akkor is, amikor rivális apostolok az általa alapított közösségekben széthúzást szítottak. De fontos hangsúlyozni, hogy a Sátán és angyalai mindig csak az Isten által előre elrendelt módon működtek, és sohasem tudtak erőt venni Pálon vagy gyülekezetein. Sohasem tudták megakadályozni Isten akaratának teljesülését, aki azért küldte Fiát a világba, hogy megszabadítsa általa az embert bűneitől. Az Isten és az Úr Jézus önkijelentésének eszközeként Pál elválaszthatatlanul hozzátartozott a megváltás nagy kozmikus drámájához. A fő üzenet pedig az volt, hogy a pogányok részesei kell hogy legyenek – és részesei is lesznek – a megváltás művé-

nek: nekik is a Jézusban hívő zsidókkal azonos alapon kell betagozódnuk Jézus, a Krisztus egyházába. Ez a szemlélet természetesen sok zsidókeresztény számára volt visszataszító.

Új tapasztalás bontakozik ki Pálban és más keresztényekben

Pál kezdetben szinte megszállottan hitt a zsidók és pogányok alkotta közös egyház egységében. Ennek talán legkorábbi utalását a galatai levélben (3,26–28) olvashatjuk, ahol a megtértek kereszteleési liturgiáját idézi: „Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egy vagytok a Krisztus Jézusban.” Ebben a kultikus formulában, amelyet időről időre elismételtek, az Izrael által nagy aprólékossággal felépített határok lebomlanak. A második korinthuszi levélben (5,17–18) is halljuk örömjongó hangját: „Ezért ha valaki Krisztusban van, új termés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre. Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Krisztus által.”

Fennmaradása érdekében az új tapasztalás új rítusokat igényelt. Pál a korábban üldözött gyülekezetekből már ismerte a két legfontosabbat, a keresztséget és az úrvacsorát. Hogy ugyanezek jelentették más fejlődő közösségekben is a két fő rítust, azt jól szemlélteti a Márk szerinti evangélium, amelynek ismeretlen, Pálnál valamivel fiatalabb szerzője úgy szerkeszti művét, hogy elől Jézus keresztségét (1,9–11), a végén az úrvacsora szereztetését (14,22–25) használja keretként. Ez félreérthetetlen indikátora annak, ahogy az evangélista narratív teremtő tevékenységével tudatosan járul hozzá a zsidókat és pogányokat egyaránt magába foglaló közössége formálásához. Márk 70 körül írt elbeszélésében Jézus üzenetét Galilea pogányok lakta területeire is elviszi, így a földrajzi útvonal kiterjed Szírofonícia vidékére is, és Jézus ismételten semmisnek nyilvánítja a tisztasági és étkezési kódokat, amelyek ősidők óta megkülönböztetik a zsidókat a pogányoktól. Márk ugyanakkor megidézi a nagyra becsült Ézsaiást is, hogy Jézus szájába adhassa az igazoló szavakat, amelyek szerint Isten házának nyitva kell állnia minden nép előtt. Márpedig egy ilyen, pogányok fele nyitó őskeresztény vonást nem lehet a legkorábbi evangéliumon belül nem-szándékoltnak tekinteni!

Lukács egy egészen más történetet mesél Az Apostolok Cselekedeteiben (amely akár öt évtizeddel is később íródhatott). Itt a zsidó elutasítás idézte elő a pogány missziót. De a folyamat minden bizonnyal fordítva haladt: a zsidó hagyományok és gyakorlatok leépülése nyitotta meg a pogány betérések lehetőségét, amely aztán feszültségforrássá lett a közösségekben. Bárhogy történt is, Márk és Lukács megegyeznek abban, hogy a szakadék egyre nőtt a kereszténység és annak zsidó gyökerei között.

A páli kereszténység elidegenítése a judaizmustól: szándékok és következmények

A feltámadt Úr megjelenései a keresztények számára nem az érzékszervek, hanem a „szellem” tapasztalati köréhez tartoztak, ők pedig spirituális képzeletükben egy még nagyobb esemény reménységét vetítették előre, mégpedig a feltámadott Úr visszatérését az ég felhőin, amely képzet az Isten országa képzetével szorosan összekapcsolódott. Pál számára azonban ezek a túlfűtött váradalmak nehézséget jelentettek. Egy efféle, izgalommal telített légkörben hogyan igazolhatná Jézus személyes követői előtt a maga saját eksztatikus élményének fontosságát és érvényességét, és miként győzhetné meg őket apostoli követelése jogosságáról? Hogyan válhatna paradigmatickussá az ő értelmezése Jézus életéről és tanításáról?

Pál bizonytalan viszonya a jeruzsálemi közösséggel jól mutatja a feszültségek meglétét. Egy korábbi, mintegy két hétre terjedő látogatása – valamikor három évvel Krisztus-élménye után – lehetővé tette Pál számára, hogy óvatos kapcsolatot teremthessen Kéfással (Péterrel), Jézus első tanítványával és a közösség jelenlegi vezetőjével. Ekkorra a pogány misszió, a názáreti Jézus személye és a húsvéti események természete kényes témákká váltak. Pált örömmel töltötte el ez a találkozás, és különösképpen annak keretében az ő prédikáló tevékenységének elismerése. De váratlan események sora következett. Nemcsak Pál pogány missziója bizonyult váratlanul sikeresnek, de zsidókeresztény közösségek jöttek létre Lüdiában, Joppában, Cézareában, Szidónban és máshol. A titokzatos és csodatevő lényként elképzelt „Szent Szellem” széleskörű befogadásra talált, mindegyik Szíriában, később a páli közösségekben: Galácia, Macedónia és Akhája tartományaiban. Ezzel valóban megszületett az a mozgalom, amelyet olyan ember hívott életre, aki nem ismerte Jézust életében, csupán mennyei megfelelőjét egy látomás által.

A helyzet némiképp egy forró vízzel telt hatalmas lezárt edényre hasonlított. A feltámadt Krisztust hirdető tanítványok növekvő száma a judaizmust forraspontra juttatta, és a vizet a lezárt edény tovább nem bírta magában tartani. Az edény szétrobbant, és a szétlövellt víz új folyásirányokat talált magának, többnyire akadálymentesebb csatornában. Egyszóval számos, zsidókat és pogányokat egyaránt magába foglaló közösség meghasonlott és szétvált. A szigorú zsidókeresztényeket ugyanis botránkoztatva a pogány-keresztények „tisztátalan” életvitelére, és a kizárás lehetőségét keresték. Az kevésbé foglalkoztatta őket, hogy a pogány-keresztények mit és hogyan tesznek, de abban egyre inkább eltökéltekké váltak, hogy az „ökumenizmus” nem fogja a maguk sajátos identitását és gyakorlatát erodálni.

A keresztény közösségen belüli szigorú elkülönülés a zsidó és nem-zsidó származásúak között elkerülhetetlenné vált. Pál jelenlétében egy Jeruzsálemből

érkező küldöttség heves vitát gerjesztett a vegyes antiokhiai gyülekezetben, és egyszerre veszélybe került minden addigi eredmény. És akkor, tizennégy évvel az első látomás után, Pál a menyei Úrtól kinyilatkoztatásban azt a parancsot kapja, hogy térjen vissza Jeruzsálembe. A büszkén és mindenre elszántan érkező Pál magával viszi a körülméletlen görög Tituszt, hogy ezzel precedenst teremtsen. Nem véletlen, hogy Pál korábbi missziós társa, Barnabás most egy külön párt képviselőként vesz részt a megbeszélésen, az igazi ellenfeleket mégis azok a hajthatatlan zsidókeresztények jelentik, akik – Pál szavait használva – belopakodtak a (vegyes) gyülekezetekbe, és ott széthúzást szítottak. A találkozás kezdete nagyban eltért a korábbi látogatásától, hiszen most Kéfás mellett meghatározó hanggá vált János is, a triumvirátus fejevé pedig Jézus biológiai testvére, Jakab vált. Mindez érdekesen mutatja az erővonalak átrendeződését, amikor is a két eredeti tanítvány alárendelődik annak, aki kezdetben – finoman fogalmazva – kétkedő volt Jézus tevékenységét illetően.

Végül az éles vitát követően megegyeztek abban, hogy az evangéliumot a jeruzsálemi egyház a zsidóknak, Pál és Barnabás a pogányoknak hirdeti. Mint a legtöbb békeszerződés, ez is meglehetősen széles teret hagyott mindkét fél számára a saját szempontú értelmezéseknek, amire lényegében szükség is volt a palesztinai és a szórványzsidók nagyon eltérő életkörülményei miatt. Ezzel megvalósult az, ami Pál számára a legegésőbb dilemmát és törekvést jelentette: az egyház egységének biztosítása.

A kompromisszumos egyezés azonban képtelen volt megnyugtató választ adni arra a kérdésre, miként is történjék az együttélés a vegyes gyülekezetekben. Jóllehet az egyezmény távol állt attól, hogy kimondja a zsidók és pogányok éles és végleges elkülönülését, annak kitételei mégis az elkülönülés feltételeire néztek. De túl „az egység formulája” körüli nézeteltéréseken, mindannyian megegyeztek egy, a jeruzsálemi közösséget segítő gyűjtésről, amely közös vállalás – meglehetősen ironikusan – a pogánykeresztény és zsidókeresztény egyházak viszonyának szakítópróbáját képezte.

A megállapodás értelmében Barnabás a gyűjtést az antiokhiai gyülekezetben, Pál a macedóniai és galáciai gyülekezetekben végezné, amelyeket még a 30-as évek végén alapított. Ez lehetővé tenné Pál számára, hogy a jeruzsálemi vezetők szavuk megtartására bírja (tehát egyházpolitikai célt is szolgálna), ugyanakkor igazolná, hogy az ő apostolsága a zsidók és pogányok alkotta egyház egységén alapszik. Hite szerint ugyanis ez egység nélkül az ő pogány-apostolsága semmivé és érvénytelenné válna.

Pál ugyanakkor kilátásba helyezett egy hispániai területekre kiterjedő missziót is, hogy az ismert világ utolsó részét is meghódítsa az Úrnak. Az Úr közeli visszajövele azonban sürgössé tette ennek megvalósítását. De hogy az egyezmény ne sérüljön, Pál először korábbi közösségeibe tért vissza, hogy a gyűjtés által megerősítse a kapcsolatot e közösségek és a jeruzsálemiek között. Arra ok-

tatta őket, hogy minden hét első napján tegyenek félre valamit, hogy mire újra átutazik, jelentős összeget tudjon átvenni és továbbítani a jeruzsálemi küldöttségnek. Az út természetesen nem csak gazdasági és politikai eredményeket jelentett. Amikor csak lehetőség adódott – mint például Efezusban – Pál új közösségeket alapított. És természetesen a korábbi gyülekezetek is igényelték Pál személyes tanácsait és intéseit, amelyeket időnként megbízottjain keresztül juttatott el, mint Titusz vagy Timóteus.

És akkor beütött a vész. Jeruzsálemi ultrakonzervatívok kezdték elárasztani Pál gyülekezeteit, és azzal fenyegettek, hogy mindent lerombolnak, amit ő nehéz munkával épített és keservesen védelmezett. A judaizáló „hamis testvérek”, akiket Pál Jeruzsálemben legyőzött, most saját területén indítottak ellene támadást. Megkérdőjelezték apostoli autoritását, és a zsidó törvény szigorú megtartását követelték, éket vágva ezzel Pál és Jeruzsálem közé. Ezzel a gyűjtésért folytatott küzdelem egyben az egyház egységéért vívott csatává is vált. Hogy biztos lehessen a küldemény célbajutásában, Pál változtatott tervein, és csatlakozott a küldöttséghez. Ezzel a harmadik csatát is megnyerni látszott.

Közben a konfliktus hevében, kevéssel az indulás előtt, nekilátott megírni a római gyülekezethez címzett vaskos levelét, amelyet a jeruzsálemi közösség nyilvánosságának is szánt. E nagy jelentőségű levelében az apostol (ismételten) meghirdeti a hit általi megigazulás tanát, a Jézus kiengesztelő halála általi szabadítást, amelynek egyaránt részesei lehetnek zsidók és pogányok. De mintha nem figyelt volna arra, hogy a 9–11. fejezetekben részben visszavonta több korábbi tanítását. Talán latens etnocentrizmustól, talán a zsidó támadók kegyének megnyerésétől vezérelve, mindenesetre most kijelentette, hogy miután a pogányok teljes számban megtérnek, egész Izrael üdvözülni fog, még a Krisztusba vetett hit nélkül is (Róm 11,26). Mintha itt a kiválasztott nép köréből való származás váratlanul fontosabbá vált volna, mint a megelőző nyolc fejezetben.

A hátraarc magyarázatát a 9. fejezet elején találjuk: Pál mélységesen szenved attól, hogy sok zsidó testvére nem talált szabadulásra a Krisztusban, és inkább vállalná, hogy ő maga legyen átok alatt, mintsem test szerinti rokonai, akiknek bukásáért felelősséggel tartozhat. Ha Pál korábbi törvénybecsmérlő szavaira gondolunk, ezek meglehetősen furcsán hangzanak. De jól szemlélteti Pálban – és általában az emberben – az érzelmek végső dominanciáját a gondolatok fölött.

A látható enyhítés azonban nem kínált a zsidók számára megnyugvást az elkövetkező korszakokban. Pál sajátos felmentése Izrael irányában azonban saját pogánykeresztény gyülekezeteiben nem tudja megmenteni a hitetlen zsidókat az örök kárhozattól, mint ahogy hitetlen pogányokat sem tudna egy hasonló intézkedés. Márk evangéliumának egy későbbi szerkesztője már általánosítva adja Jézus szájába a kijelentést: „Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözül, aki pedig nem hisz, elkárhozik.” (16,16)

A legkorábbi evangélisták eltávolodása a judaizmustól

Márk Jézusa mennyei lény földi alakzatban. Feltámadását megelőzően isteni glória világította be életét. Hogy érzékeltesse e kettős természetet, Márk epifánia-jeleneteket helyez el elbeszélése elején, közepén és végén. Jézus megkeresztelése alkalmával a mennyei hang Isten fiaként azonosítja; a színeváltozás történetében ugyanaz a mennyei hang megismétli a címezést; a kereszttel pedig egy római százados – egy pogány! – szájából hangzik el először az istenfűség hitvallása. Az első kettő isteni kinyilatkoztatás, kizárólag Jézusnak és tanítványainak, de a százados emberi hangja már továbbadásra rendeltetett. Az isteni titok fokozatosan tárul fel, de nem Jézus az, aki kikéri magának, hanem más ember által tulajdoníttatik neki, mégpedig élete végén egy olyantól, aki aligha cselekedett isteni sugallatra.

A szüntelen távolodás a zsidóság és aközött, amit csak később emlegettek „kereszténység” néven, jórészt Pál befolyásának tudható be, aki Jézusban feltámadása okán istenséget látott, amely titulust meggyőződése szerint kizárólag Isten ruházta rá. E szemléletet magán hordozva Márk Jézust már földi életében felruházta isteni erővel, és ismételten elmarasztalja a tanítványokat, amiért képtelenek már a földi Jézusban felismerni az Örökkévaló Fiút. Jézusnak ez a megistenítése (amely legalábbis párhuzamos, ha nem is Páltól közvetlenül átvett) távolította el kibékíthetetlenül az evangéliumi hagyományt a judaizmus szigorú értelemben vett monoteizmusától.

A szétválás Márk ismétlődő konfliktus-elbeszéléseiben nyilvánvaló, amikor Jézus zsidó ellenfelekkel vitázik a szombat megtartásáról, a tisztasági előírásokról vagy az áldozat szükségességéről. Mindez a templom viszonyában válik a legélesebbé. Pál meglepészik azzal, hogy Jézus beteljesítette a zsidó próféciákat; Márknál Jézus a judaizmus szimbolikus megtestesülésének pusztulását profétálja, és utolsó kiáltását követően kettéhasad a templom kárpítja, amely a templomi kultusz kizárólagosságát és szentségét jelképezte. A katalizmák versengésében végül a százados hitvallása (a keresztnél álló katona nem láthatta a templomot) elvéthetetlen szimbolikus utalás egyfelől a judaizmus kereszténység általi helyettesítésére, másfelől a pogányok belefoglalására az isteni megváltás tervébe.

Pál, a judaizmustól való elidegenedés forrása

Pál megszenvetde a pogány-kereszténység egyesítésével jelentkező zsidó-keresztény elutasítást. Nemcsak az általa beszállított gyűjtést utasították vissza Jeruzsálemben, hanem ellenséges érzületű zsidókeresztény „testvérek” feljelenítették a római hatóságoknál azzal a váddal, hogy egy pogányt bevitt a templomba. A törbe esett Pál életét mentve a császárhoz fellebbezett, és végül csak fogolyként juthatott Rómába, ahol Néro idején kivégezték. Hispániába sosem jutott el.

Legyen bármilyen tragikus a vég, az igazsághoz mégis hozzátartozik, hogy a Pál ellen felhozott vádak – amelyek szerint a szórvány-zsidókat arra tanítja, hogy ne metéljék körül gyermekeiket, és hogy általában elidegeníti őket a Törvénytől – lényegében jogosak voltak. És bár ezek az eltérítő felhívások explicite nem jelennek meg Pál leveleiben (jóllehet félreérthetetlenül buzdít a körülmetélés felhagyására), prédikálása könnyen vezetett arra az eredményre, amelyet a vádban hallottunk.

Mivel a páli közösségekben a zsidókeresztények gyakran kisebbségben voltak, ősi vallásuktól való eltávolodásuk könnyen vezetett a körülmetélés gyakorlatának feladásához és egyben zsidó identitásuk elvesztéséhez. Továbbá, az apostol hit általi megigazulásról szóló tanítása nemcsak megkérdőjelezte a zsidó törvény szentségét, de könnyű volt szabadosságra buzdításként félreértelmezni. Végül, de nem utolsósorban Pál álláspontja a Törvénnyel kapcsolatban közel sem volt egyértelmű. Amikor úgy összegez, hogy a Krisztusban való élet kínálja a választ minden fontos kérdésre, akkor ellentmondásos és kétértelmű állításokat tesz a törvény hatását és erejét illetően, amin hithű zsidókeresztények már nem osztozhatnak vele.

Pál és a görög felvilágosodás

Az önmagát „pogány a pogányoknak és zsidó a zsidóknak” módon jellemző Pál lényegében nem vált sem pogánnyá, sem zsidóvá. Jó adag arroganciát és ingadozásra való hajlamot vegyítve zavarba ejtő lehetett az őszinte emberek szemében. De ahogy nagy megvalósításai bizonyítják, a minden irányban tanúsított nyitottsága sikeres stratégiának bizonyult. Csak Athénban vallott vele kudarcot. Amikor a sztoikus és epikureus filozófusokat megpróbálta lenyűgözni a Krisztusban eljövendő ítélettel és a testi feltámadással, ők sommásan rámutattak korlátjaira. Az ő misztikus élményből fakadó vallását nem tekintették a görög intellektus számára elfogadhatónak. Jelzés értékű, hogy Athénban nem tudott gyülekezetet alapítani. Az első korinthuszi levél fejtegetése az emberi bölcsességről – amely bolondság Isten előtt – részben kimagyarázása, részben racionalizálása lehetett az athéni visszautasításnak.

Mert Pál számára a vallás nem a logika tudományán edzett elme terméke volt, amely objektíve megvizsgál minden fogalmat, és következetesen visszautasít minden képzelet szülte vágyálmot. Az általa hirdetett hellenista kereszténység az isteni irányításnak alárendelt és engedelmeskedő természetfölötti kötődést jelentette, amelyben nem az értelem, hanem az érzelmek domináltak: a Lélekben feloldódó én misztikus felemeltetése.

A páli kereszténység sikerét valójában a kor szellemével való rokonsága biztosította. Olyan kor volt ez, amelyben a magasztos gondolatokba befáradtak az emberek. Halhatatlanságuk biztosításának kézenfekvő lehetőségeit keresték,

és ennek egyik legnépszerűbb módját a misztériumi beavatásokban találták meg, mint amilyen lényegében a keresztelezés és az úrvacsora is volt. Nyersen szólva: Pál keresztény-márkája, amely a mozgalom normatív formájává lett, a görög felvilágosodás elleni vallási reakció volt akkor, amikor az államvallást, a szokásokat, sőt még a köszönéseket is a tekintélyelvűség hatotta át. Az antik görögség szabadság-lételemét elfojtotta a római állam alkotmányos szelleme. A kutatást felváltotta az előjog; a hitet felváltotta a tudás; az emberi szellem szabadsága átadta helyét a mindenható égi istenségek előtti pusztá engedelmességnek; az isteni parancsok szolgálai követése elfödte a természetes emberi erkölcsöt. Pál működésének idején teljében állt a hellenizmus talaján sarjadt, pezsgő antik kultúra felbomlása.

Pál működésének eredménye

Mit valósított meg Pál? Mindenekelőtt világos, hogy a keresztény egyház létét ennek a tarzosi zsidó férfinak köszönheti. Lukács méltán szánja Az Apostolok Cselekedetei több mint felét annak, akit nyugodtan nevezhetünk a kereszténység valódi alapítójának. És Pálnak is igaza van, amikor azt mondja, hogy egymaga többet dolgozott, mint a többiek együttvéve. Ő határozta meg a keresztény egyház jövőjének útját azzal, hogy félreértését Jézus vallásáról átültette a pogány területekre, és – legmélyebb szándékával ellentétesen – visszavonhatatlanul elválasztotta az egyházat Izraeltől.

Ezzel egy olyan láncreakciót indított el, amelynek tragikus kihatása még kétezer év távlatából is érezhető. A pogány területeken kibontakozó keresztény antijudaizmus hathatós ösztönzést talált mások mellett Pálban, és pusztított annyi évszázadon át. Az Újszövetség szerzői indították útjára azt a szégyenteljes hagyományt, amely kényszerítette a „hitetlen” zsidókat elfogadni Jézust mint megváltót. Pál és néhány testvére nélkül a Krisztusban a judaizmus soha nem jutott volna ilyen mélységbe.

Egy másik vonatkozás, hogy Pál más őskeresztényekkel együtt elviselhetetlen kihívást látott a megismerő értelemben, amely hitüknek majd' minden elemét aláásná: (1) a képzetet, hogy Isten Fiának vezekelnie kellett a világ bűnéért; (2) Jézus abszurd azonosítását Izrael rég várt Messiásával, és ezzel együtt Pál és más keresztény szerzők arrogáns igényét, hogy annak a nevében beszéljenek, akivel sosem találkoztak; (3) a szemléletet, hogy az emberek misztikus vágyak talaján találhatják meg a döntő segítséget; (4) a Törvénnyel kapcsolatos ellentmondásos állításokat, amelyek saját előfeltételezéseiket rejtik, köztük a meglepő elképzelést, hogy a megoldás – Krisztus – hamarabb lelhető fel, mint a kérdés elhangzása; (5) az állítást, hogy egyetlen történeti esemény személyes megváltást hozhat az egész emberiségnek.

Talán egy első századi ember esetén érthető, hogy Jézus-imádók névtelen csoportjához csatlakozzék, akik efféle kijelentéseket tesznek, de ezek az állítások

veszélyessé válnak, ha kétezer év múlva a keresztény egyházak és teológiai akadémiák még mindig ezeket védelmezik. Vegyünk csak egyetlen példát: ezek az emberek azt állítják, hogy Krisztus feltámadása objektív, történelmi jelentőségű tény, és mint ilyen kozmikus jelentőségű esemény, a történelem fordulópontja.

A keresztény „monoteizmus” végzetes hatása és annak politikai teológiája

Olyan apokrif evangéliumokban, mint a Tamásnak és Máriának tulajdonítottak, továbbá a Q-forrásban és a Didakhében bizonyítékát találjuk annak, hogy más őskeresztény hagyományok is léteztek, jöhetnek ezek befolyása marginális, visszaszorított vagy egymást átfedő volt. Amit a fentiekben vizsgáltunk, az a keresztény hit proto-orthodox kifejeződése, azon irányé, amely mint történelmi kereszténység vált ismertté. Az őskereszténység e domináns formájának bemutatása azt jelenti, hogy kritikai megjegyzéseink tárgyaként Pál és a környezetében levő testvérek jelennek meg. Nem férhet kétség ahhoz, hogy a pogányok apostola kimagasló alakja volt az őskereszténységnek. De azt gondolni, hogy levelei az Újszövetség egyéb részeivel együtt Isten szavát képviselik, merénylet az értelem és az emberiség ellen. Ezek mai tanulmányozása rá kell hogy ébresszen arra, hogy ez a gondolkodásmód nem adhat használható kulcsot a jövőhöz. A bennük megjelenő istenkép nem tarthat igényt a hitetlenek tiszteletére, csupán engedelmisséget parancsolhat a pokol örök büntetésének elkerülésére mutogatva. Az őskereszténység a totalitarizmushoz közel kerülő, krisztológiával eltorzított monoteizmus volt, amely képtelen volt elnyerni a mozgalmon belül másként gondolkodók tiszteletét, mint ahogy a mozgalmon kívül levő – zsidó és pogány – „hitetleneket” is. Alig három századdal később ezek a disszenter (vagy csak eltérő) csoportok váltak az „igazhitűek” és a Római Birodalom politikai erői egyesült fellépésének célpontjaivá. Megsemmisítették, semlegesítették vagy száműzték őket. A frissen megtért pogányok önkéntes könyvégetése az ApCsel 19,19-ben előrevetítette az orthodox kereszténységtől elkülönülők elleni erőszak évszázadait. Lukács baráti közeledése a Római Birodalomhoz meghozta gazdag termését.

Az őskeresztény hitviták sok sajnálatos történelmi fejleménye mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni az ősegyház számos magasztos megvalósítását, amelyek többsége az egyáztagok ahhoz való tudati kötődéséből fakadt, akit ők Istenként érzekeltek. Ezzel együtt azonban vallási lelkesülésük gyanúsán közel állt a fanatizmushoz, és mihelyt a politikai hatalomban szövetségest talált, legkevesebb egymillió ember életét oltotta ki százonként – az utóbbi két évezredben. A történelem pedig sajnos azt mutatja, hogy a konfliktusok ezt a fajta elkötelezettséget az egyszerű halandó léte ellen fordítják.

JEAN-PAUL ÉS ANNE SAUZÈDE-LAGARDE TANULMÁNYA ELÉ

Hazai (erdélyi, magyar, unitárius) ember számára alkalmasint meghökkentő vagy egyenesen sokkoló olvasmány lehet Jean-Paul Sauzède-Lagarde és Anne Sauzède-Lagarde itt közölt szövege, amely az *Évangile et Liberté* 214. számában (2007) jelent meg franciául. Mindahányszor tájainkon családról beszélnek, többségünkben a leghagyományosabb és legkevésbé „bonyodalommentes” családmodell ötlik fel, az, amely rurális környezetben – s az unitárius-lakta vidékek nagy része ilyen! – szinte automatikus, minden más lehetőséget kizáró képzetként működik. A család eszerint egy házaspár és tagjai frigyéből született gyermekek, vagyis két nemzedék összessége. Ha a „család” gyermektelen, már nem is családról beszélünk; rögtön *visszaminősítjük* e társadalmi sejtet házaspárrá. Azt viszont, ha az együttélő közösségben nem két nemzedék, hanem több van jelen – például nagyanya, nagyapa is –, azt a közösséget változatlanul családnak nevezzük.

Ilyen egyszerű volna a helyzet? Nem kell sokáig gondolkodnunk a válasszon: nem!

A 2007 őszen nyilvánosságra került felmérés, amelyet a Romániában működő Nyílt Társadalomért Alapítvány rendelt meg a Romániai Gallup Intézettől, hatalmas felkiáltójel, amely a család jogi értelmezése és napi valósága közötti korántsem egyértelmű viszonyra hívja fel a figyelmet. A felmérésben azokról a Nyugat-Európában (időlegesen) munkát vállaló román állampolgárokról van szó, akik egy vagy több gyermeket hagynak itthon, illetve olyan házaspárokról, akik gyermeküket/gyermeküket a nagyszülőkre bízva keresnek jobb megélhetést a maguk és családjuk számára.

De természetesen nem csupán a vendégmunkás-szülők árnyalják a család-képet, hanem az élettársi kapcsolatban élők is, akik formális házasságkötés nélkül – de olykor igen tartósan és a szabályos házastársi kapcsolatban élőket nemegyszer messze „leköröző” hűségben, szeretetben – hoznak világra és nevelnek fel gyermek(ek)et. Hasonló módon árnyaltabbá teszik a hagyományos családmodellt az elváltak és újránházasodottak, akik gyermekeket „visznek be” az új házasságba. Ilyen esetekben nagy kérdés, mikor és milyen mértékben válik családdá az új együttélő közösség. A gyermek(ek)et örökbe fogadó házaspárok – ők vajon mely „ponttól” számíthatnak arra, hogy közösségük családnak számítsen? Romániában *egyelőre* nincs számottevő társadalmi súlya a tartós partnerségben élő, és kapcsolatukat jogi formával is megerősíteni vágyó azonos neműek eseteinek. A nyugat-európai országok példái azonban egyértelműen előrejelzik, hogy ez néhány éven belül nálunk is hevesen vitatott kérdéssé válik, amelyet előbb vagy utóbb rendezni kell. Nos, vajon az ilyen kapcsolatok alkalmasak-e pszichológiai,